

Пісні з Полтавщини

Швидка К. Скарби душі народної: старовинні українські народні пісні.
– Кременчук, 2013. – 148 с.

Сьогодні у вивченні народної культури щоразу більшого значення набувають дослідження локальних традицій. З'являються монографічні дослідження та збірники статей, присвячені проблемам регіональної специфіки традиційної культури¹. У цьому контексті особливо цінними є збірники фольклорних текстів того чи іншого регіону чи населеного пункту. Серед нових видань такого типу – збірник ліричних пісень, балад, колядок і щедрівок із Градизька Полтавської області.

Упорядником книги є керівник фольклорного гурту “Джерело”, письменниця, громадська діячка Катерина Іванівна Швидка. Із цією жінкою ми мали нагоду познайомитися під час наукової експедиції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського на Полтавщину та Кіровоградщину у травні 2012 р. Катерина Іванівна – носій традиційної пісенності свого регіону, глибоко розуміє красу народної пісні та дбає про її збереження. Для мене вона була особливо цінним інформатором, оскільки виявилася знавцем локальної голосильної традиції і навела зразки голосіння за чоловіком, за бабусею, виконала оказіональне та пародійне голосіння за тещею, розповіла про особливості побутування цього жанру у своєму регіоні².

Збірку “Скарби душі народної” розпочинає передмова “Від автора” (С. 3–6), у якій упорядниця розповідає про історію Градизька, давнього Городища, описує особливості побутування пісенної лірики регіону, із вдячністю називає імена своїх інформаторів, від яких і вона перейняла ці пісні. Цікава класифікація фольклорних текстів збірки, яку в передмові наводить Катерина Іванівна: “Серед них [пісень. – І. К.-Ф.] є рекрутські, чумацькі, строкові, сирітські, вдовині, так звані городські” (С. 3). Нетиповими для наукової класифікації, але водночас показовими є підрозділи сирітські та вдовині пісні. Переконаємося, що народна традиція класифікує цей фольклорний жанр тематично, за розповіддю про головного ліричного персонажа.

Катерина Іванівна з особливою теплою згадує свою бабусю, від якої вона вже змалку перейняла чимало пісень: “Любити ж українські народні старовинні пісні і співати їх так, як співали колись, дуже давно, з раннього дитинства мене вчила моя рідна бабуся Одарка Пилипівна Черевань” (С. 6).

Матеріал збірки поділено на п'ять розділів: “Історичні та соціально-побутові пісні”, “Родинно-побутові пісні”, “Пісні про кохання”, “Жартівливі українські народні пісні”, “Старовинні колядки та щедрівки”. Власне історичних пісень у збірці немає, упорядник, очевидно, так називає пісні про козаків, де згадано напади турків на українські землі. Саме такою є пісня “Ой да в темнім лузі” (С. 41), яка розповідає про козака, що “отаборився” і “став міркувати, / А тоді узяв бандуру, та й став вигравати” про те, як:

Потоптала орда коньми маненькї діти.
Ой маненькі потоптала, великих забрала,
Назад руки пов'язала, в неволю погнала.

Полонені “понад морем вони ходять та гукають долю”, яка відповідає: “Ой не можу вийти з води /.../ сама в неволі”:

¹ Див. зокрема: Локальна та регіональна специфіка традиційної культури. – Одеса, 2013. – 574 с.

² Голосіння / упоряд. І. Коваль-Фучило; [наук. ред. Л. Іваннікова]; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2012. – С. 316–320.

Ой в страшенній я неволі, кована в ярмі,
Під вражеським калавуром, в глибокій тюрмі.

Стилістика і лексика пісні, на нашу думку, свідчить про її авторське походження, водночас її наявність у рецензованому збірнику дає підстави робити висновок про популярність цього тексту.

Увесь матеріал видання можна поділити на три умовні частини: оригінальні локальні пісенні тексти, локальні варіанти відомих сюжетів, їх контамінації та відомі пісенні тексти, зафіксовані у цьому регіоні.

До оригінальних локальних пісенних текстів належить велика група новотворів, з-поміж яких такі популярні сьогодні серед бабусь жорстокі романси “Було врем’я золотое” (С. 28), “Ой папаша, ж ти, папаша” (С. 58), “Ой як було мне лет двадцять” (С. 90) “Тихо-тихо понад лесом” (С. 103), “У нашем городочки” (С. 104), “У нашем большем городочки” (С. 105). Особливу увагу упорядниці звернула на баладу “В одном прекрасном месте” (С. 51), яку “за переказами співали, в основному, не селяни, а лавочкини, прикажчики, наймички, та ще ж і з гитарою”. Це розповідь про те, як мисливець, довідавшись від циганки про зраду дружини із рибалкою, убив її, коханця та самого себе:

Раздався громкий вистріл, рибак-злодей упав,
За ним жена молодая, потом охотник сам.
Наутро все три трупа лежали у крильця,
Открытыми глазами смотрели в небеса.

У збірці кілька так званих “лікарняних” пісень, які найвірогідніше є підрозділом жорстоких романсів (“Коло млина кремєнина” (С. 47)), а ще солдатські пісні, написані, очевидно, під час Другої світової війни (“Где солнышко заходит” (С. 15)), відомі, що правда, і в інших регіонах. Маємо тут тексти, позначені впливом російської мови. Ось, наприклад, фрагмент пісні “Ой у лузі при долині” (С. 12):

Ой у лузі при долині, там поїот соловей,
А я, мальчик на чужині, позабув усіх друзей.
Позабув-позабросив з молодих, юних лет,
Сам зостався сиротою, щастя-долі міні ж нет. / .../
Соловей, соловейко, ти не пой надо мной,
Всьо равно я не услышу под сиркою й землею.

Пісня “Ой ти, Ніпрє” (С. 18) – це лірична розмова із Дніпром. Річку питають, чим вона славна:

Ой да чи своєю ж бистриною, / Ой да чи своєю ж глибиною,
Ой а чи своєю же довжиною, Та-а чи своєю же шириною?

Дніпро відповідає, що він “славен козаками, ой да молодими бурлаками”. Пісня, очевидно, авторського походження.

Локальними є більшість жартівливих пісень, поданих у збірці. Так, наприклад, пісня “Було в мене у коморі сало” (С. 120-121) – це розповідь жінки про те, як вона носила із комори різні продукти своїм коханцям, поки чоловік пиячив. Текст пісні “Дівки-чарівниці” (С. 122), можливо, має обрядове походження, а сьогодні вона функціонує як жартівлива:

Дівки-чарівниці, дівки-чарівниці,
Закопали горщик каші посеред вулиці.
Закопали горщик каші, ще й пилом прибили,
Щоб на нашу вулицю парубки ходили.

Цікава сатирична композиція “Любив козак п’ять молодичок” (С. 124) про чоловіка, який любив п’ять жінок, але, зрештою, залишився сам:

До всіх залицявся, до всіх залицявся,
Сам-один zostався.

Локальними варіантами відомих сюжетів є контаміновані варіанти пісень. Такою оригінальною контамінацією двох сюжетів є балада “Ой на горі, на крутой” (С. 43–44) із мотивом інцесту з сином. Вона розповідає про вдову, яка віднесла на корабель трьох синів Грицька, Йвана, Василя. Через 17 років удова пішла по воду. До того місця приплив корабель:

Став корабель припливать, став син матері питать,
Ой да став син матері й питать:
– Чи ти дівка, чи вдова, чи ти підеш за міня?

Жінка повідомляє хлопцеві, що вона його мати.

Найбільше пісенних текстів належить до третьої групи. Серед них балада “Ой заців же терен рясно” (С. 113–114). Дівчина перетворилася на голубку, їй переказали, що її коханий з неї сміється. Дівчина-голубка знає, що за це хлопець буде покараний:

Смійся, ой превражий сину, / За сміх тобі горе буде.
За сміх тобі горе буде, / Та сім літ / Ніхто любить та й не буде,
Одвернуться тебе люди.

Привертає увагу козацька пісня “Закипіла та й на морі піна” (С. 16):

Закипіла та й на морі піна,
Буде завтра хлопцям переміна.
Тільки ж одному козаку й не буде,
Бо він ходить, ходить до дівчини.

Дівчина затримала козака в себе, не розбудила його аж до полудня.

Збірка К. Швидкої особливо цінна записами соціально-побутових пісень, які сьогодні дуже важко зафіксувати. Маємо тут бурлацьку пісню (“Ой літав орел” (С. 21)), чумацьку пісню (“Косарики сіно косять” (С. 25)), рекрутські пісні (“Ой літала зозуля” (С. 33), “Ой да зажурилася вдова” (С. 36), “Ой сидить некрут” (С. 38), “Ой кричє чорний ворон” (С. 40), “Пливе човен, води повен” (С. 85)). Важливо, що на Полтавщині дотепер знають і співають ці давні народні твори.

Знають у Градицьку і пісню про вигнану сином матір (“У неділю, рано-пораненьку” (С. 74)), і баладу про дочку-пташку (“Ой давно-давнесенько я в матінки й була” (С. 71–72), “Ой давно-давно я в батька була” (С. 73)), і про убиту за намовою коханки дружину (“Горіть, горіть, сирі дрова” (С. 77)) і про набуту поза шлюбом дитину – “Тихо-тихо на вулиці буде” (С. 69–70), причому навіть із двома різними закінченнями:

Дитя твоє буду годувати, /
Тебе ж буду щодня катувати;

або:

Сідлай, жінко, коня вороного /
Та й доганяй парня молодого.

Чимало відомих ліричних пісень тут співають у дуже повних, майже інваріантних текстах. Це стосується балади про вдову “Усі гори зеленіють” (С. 13–14)¹, родин-

¹ Пор. із варіантами у книзі: *Єфремова Л.* Частотний каталог українського пісенного фольклору. – К.: Наук. думка, 2009. – Ч. 1. Опис. – С. 581–582; *Єфремова Л.* Частотний каталог українського пісенного фольклору. – К.: Наук. думка, 2010. – Ч. 2. Антологія-хрестоматія. – С. 270.

но-побутової пісні про нещасливе одруження і відвідання донькою батьківської хати "Журба за журбою" (С. 55-56), про відчайдушне самогубство дружини через чоловіка-п'яницю (С. 65-66).

Рецензована збірка "Скарби душі народної" ще цінна й тим, що в ній показано зріз народної пісенності певного часу, тобто синхронний пласт конкретної локальної традиції. Такий матеріал дуже потрібний для майбутніх порівняльних досліджень, для картографування явищ народної лірики. Маємо підстави сподіватися, що незабаром Катерина Іванівна потішить усіх шанувальників народної пісні компакт-диском із наспіваними піснями у власному виконанні чи у виконанні свого колективу.

У цій рецензії не можу не згадати ще однієї важливої грані творчості Катерини Швидкої, а саме її письменницького хисту. Пані Катерина член Полтавської спілки письменників, автор зворушливих прозових творів про життя простих людей, про їхні турботи і подекуди важкі, незвичайні життєві перипетії. Твори Катерини Іванівни були опубліковані у виданнях "А дзвони дзвонять...", "Хутірські історії", за які їй було удостоєно звання лауреата премії імені Івана Малика. 2013 р. побачила світ прозова збірка "Холодна планета зраджених" про життєві історії сиріт, вихованців дитячого будинку.

Без перебільшення можна твердити, що на таких людях, як Катерина Швидка, як кажуть у народі, тримається Україна. На людях, які вміють побачити прекрасне поряд, підібрати його і показати іншим. З роси і з води Вам, шановна і дорога пані Катерино, доброго здоров'я, натхнення та можливостей для майбутніх звершень.

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО